

FİNANSAL SİSTEMİN MEKÂNSAL ÖRGÜTLENMESİ: 19. YÜZYILDA LONDRA'NIN FİNANS MERKEZİ OLMASI

THE SPATIAL ORGANIZATION OF THE FINANCIAL SYSTEM: BECOMING LONDON'S FINANCIAL CENTER IN THE 19TH CENTURY

Cihan GÜNEŞ* 
Mert AKYÜZ** 

Öz

Finansal gelişmişlik ve ekonomik büyüme arasında pozitif korelasyon olduğunu gösteren çok sayıda çalışma vardır. Finans merkezleri de daha büyük ölçekli işlem hacmiyle finansal işlemlerin ve kurumların kümelendiği işlem maliyetlerini azaltan bir mekânsal örgütlenme şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Avrupa'nın Büyük Ayrışma sürecini yaşadığı 19. yüzyılda finans merkezlerinin ilk modern örneklerinden biri olan Londra örneğini açıklamak finansal sistemin mekânsal örgütlenmesini anlayabilmek açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı; 19. yüzyılda Londra'nın finans merkezi olabilmesine imkân tanıyan faktörleri ve bu örgütlenmenin etkilerini inceleyebilmektir. Birincil ve ikincil önemdeki faktörlerin tümünün İngiltere'de gerçekleşmesi ve Londra'nın kurumsal ve ekonomik açıdan avantajlı pozisyonu sayesinde finans merkezi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumlar, Organizasyonlar, Finans Merkezi, Londra, 19. Yüzyıl

JEL Kodları: N23, N93, G15

Abstract

There are many studies showing that there is a positive correlation between financial development and economic growth. Financial centers have emerged as a spatial organizations that reduce transaction costs in which financial transactions and institutions are clustered with a larger transaction volume. Thus, it is important to explain the London example, which is one of the first modern examples of financial centers in the 19th century, when Europe was experiencing the Great Divergence process, in terms of understanding the spatial organization of the financial system. In this context, the purpose of this study is to examine the factors that allowed

* Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, SBF, İktisat Bölümü, cgunes@ybu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5773-3721

** Araştırma Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, SBF, İktisat Bölümü, makyuz@ybu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2322-3384

London to become a financial center in the 19th century and the effects of this organization. This study found that all of the primary and secondary factors were realized in England and then London emerged as a financial center thanks to its institutionally and economically advantageous position.

Keywords: Institutions, Organizations, Financial Center, Londra, 19. Century

JEL Codes: N23, N93, G15

Giriş

1970'lerin başına kadar ekonomilerde finansal gelişmenin dūřuk seviyede kalması ũlkelerin daha çok ticaret akımları veya sanayide uzmanlaşmaya bağlı olarak ticari merkez veya endũstri merkezi olma hedeflerini yansıtıyordu. İktisat literatũründe son yıllarda bu tũr çalışmalara genel olarak yığılma ekonomileri adı verilmektedir. Yığılma ekonomilerinde nũfus ve ekonomik etkinlik belirli mekanlarda toplanmıştır ve bu sebeple iktisadi coğrafya önem kazanmıştır. Bretton Woods uzlaşısı, 1971 yılında sabit dvız kurundan vazgeçilip dalgalı dvız kuru uygulanmaya başlanınca sarılmaya başladı. 1974'te ABD ve 1979'da İngiltere sermaye denetimlerini kaldırdı. 1975'te New York Menkul Kıymetler Borsası, 1986'da Londra Menkul Kıymetler Borsası denetimleri kaldırdı (Berend, 2006:277-278). Bu koşullar altında 1980 sonrası para politikaları ve kũreselleřmenin etkisiyle finansallaşma giderek önem kazandı. Finansallařmaya ilişkin çalışmalar belirli ũlkelerin dũnya ekonomisinde, siyasetinde ve sosyal değişiminde hegemonya kurmasına bağlı olarak önem kazandı. Finansallařan ve kũreselleřen dũnya ekonomisindeki bu değişim, son dönemde neden kũresel finans merkezleri şeklinde mekansal bir rgũtlenmeye ihtiyaç duyulduğu sorusunun sıkça sorulmasına neden olmaktadır. Tarihsel olarak baktığımızda Hollanda, İngiltere, Amerika Birleřik Devletleri zeline sırasıyla Amsterdam, Londra, New York'un para ve sermaye piyasalarının neden bu şehirlerde toplandığını araştırmak da bu çeşit bir finansal kũmelenmeyi anlayabilmek için önem arz etmektedir. Bu soruyu cevaplayabilmek için 19. yũzyılda gelişen ilk modern finans merkezlerinden biri olan Londra'nın finans merkezi oluşum sũrecini anlamak önemlidir.

Bu alışmada İngiltere'nin sanayileşme sũrecinde ticari merkez ve endũstri merkezi olması onu aynı zamanda finansal merkez pozisyonuna getirdiği fikrinden yola çıkılarak, Londra'nın 19. yũzyılda hangi faktörlere bağlı olarak nasıl finansal merkez olduğu araştırılmaktadır. Özellikle İngiltere'nin 1850 sonrası Londra'da finansal merkez olmaya bağlı hangi finansal yeniliklerin ortaya çıktığı ve bunların ekonomik etkilerinin neler olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Birinci blũmde finans merkezine kavramsal bakış ele alınacak, ikinci blũmde Avrupa'nın ve İngiltere'nin 19. yũzyılda uzun dönemli ekonomik bũyũme analizi "Bũyũk Ayrışma" ũzerinden açıklandıktan sonra ũncũ blũmde Londra'nın finansal merkez olmasını sağlayan faktörler açıklanacaktır. Drdũncũ blũmde Londra'nın finans merkezi olmasının ekonomik etkileri tartışılıp beşinci blũm ile sonuçlandırılacaktır.

1. Finans Merkezine Kavramsal Bakış

Sağlıklı bir ekonomi, tasarruf sahibi bireylerden yatırım yapmak isteyen girişimcilere doğru fon akışı sağlayabilen bir finansal sisteme ihtiyaç duyar ve böylece kaynakların etkin kullanımına hizmet

eder. Fakat finansal piyasalar içerdikleri karmaşık yapı, riskler ve belirsizliklerden dolayı en yüksek işlem maliyetleri içeren piyasalardan biridir. İşlem maliyetleri, fiyat mekanizmasını kullanmanın oluşturduğu maliyetlerdir. Bunun içinde pazarlık maliyetleri, sözleşme maliyetleri, denetleme maliyetleri ve yaptırım maliyetleri vardır (Coase, 1937:386-405). Etkin bir iktisadi yapının oluşabilmesi için bu işlem maliyetlerinin mümkün olduğu kadar azaltılması gerekir. İşlem maliyetleri minimizasyonu için finans piyasaları içinde birtakım kurumlar ve organizasyonlar geliştirilmiştir. Finansal piyasalar ekonominin en sıkı şekilde düzenlenen piyasaları arasındadır. Bu düzenlemeler ve hukuki altyapı formel kurumları oluşturur. Bunun yanında piyasada kendiliğinden oluşan finansal araçlar organizasyonlardır. Tüm bu yapı ile birlikte finansal piyasalardaki işlem hacmi günümüzde oldukça yüksek seviyelere ulaşmıştır. Dünyanın en büyük ve likit finansal piyasası olan forex piyasalarının günlük işlem hacmi, Bank for International Settlements'ın (BIS) 2019 yılı raporuna göre son 20 yılda yaklaşık 5 kat artarak 5,6 trilyon dolara ulaşmıştır. (BIS, 2019)

Bir organizasyon olarak işlem maliyetlerini azaltma fonksiyonunu üstlenen finansal araçlar, fon arz edenler ile fon talep edenler arasındaki ilişkiyi organize eder. Böylece ekonomik aktörler karşı karşıya gelmez ve fon akışı aracı kuruluşlar üzerinden gerçekleştirilir. Kümelenme stratejisinin finansal sisteme uygulanması anlamına gelen finans merkezleri ise daha büyük ölçekli işlem hacmiyle finansal aracılık yapan merkezler olarak görülebilir. Finans merkezi, finansal işlemlerin ve kurumların kümelendiği mekânsal örgütlenmeye denir. Bu merkezler sermaye akışını kolaylaştıran kurumların ve organizasyonların yoğunlaştığı örgütlenmelerdir. Bir finans merkezinin mekânsal örgütlenmesi bir ülke, şehir, sokak, bina veya bir coğrafi alan şeklinde gerçekleşebilir. Finans merkezleri, şehirleşmenin ve finansal gelişmenin birlikte ortaya çıktığı organizasyonel yapılarıdır. Literatürde finans merkezi kavramı Wasserman (1963), Kindleberger (1974), Johnson (1976), Heenan (1977), Dufey & Giddy (1978), Reed (1981), Gorostiaga (1984), Jones (1992), Jao (1997), Cassis (2006) ve Bhattacharya (2011) tarafından kullanılmıştır.

Finansal piyasalardaki yüksek işlem maliyetleri sorunu ölçek ekonomisinden faydalanılarak ve alanda uzmanlık sağlanarak çözülebilir. Finansal piyasalardaki ölçek ekonomisi, işlem adedinde artış sağlayarak yatırım başına düşen işlem maliyetlerini azaltmak için fonların bir araya getirilmesidir. Fonların bir araya getirilmesiyle yatırım başına düşen işlem maliyetleri azalmaktadır. Bununla birlikte farklı nitelikteki finansal işlemler ile ilgili konularda uzmanlık sağlanması da daha düşük işlem maliyetlerine imkân sağlamaktadır (Mishkin, 2019:218). Bu durum piyasalarda finans merkezlerine neden ihtiyaç duyulduğunu açıklamaktadır.

Bir bölgenin finans merkezi olarak değerlendirilebilmesi için birtakım kriterleri sağlaması gerekir. Bir bölgenin finans merkezi olabilmesi için birinci derecede önemli faktörler; rasyonel bir mevzuat yapısına ve hukuk sistemine sahip olunması, canlı bir iç piyasanın mevcudiyeti ve politik istikrarın sağlanmasıdır. Gelişmiş altyapının varlığı, stratejik coğrafi konuma sahip olma ve iyi bir yaşam kalitesinin bulunması ikinci derecede önemli faktörlerdir. Rasyonel yasal altyapı; gelişmiş bir hukuk sistemini, sermayenin serbest dolaşımını, güvenilir bir para birimini, küresel anlamda rekabetçi bir vergi yapısını ve tutarlı düzenlemeleri içerir. Canlı bir iç piyasa; uzun vadeli yatırım yapılabilen bir sermaye yapısının bulunduğu, büyük ve gelişen şirketlere sahip olunan, belli bir ölçeğin üzerinde ve yeterli sayıda finansal organizasyonlara sahip bir piyasa yapısını temsil eder. Politik istikrar ise

istikrarlı, Őeffaf ve güvenilir politik kurumların olduğu, devlet ve iş hayatı arasında uyumlu bir ilişkinin olduğu ve bağımsız bir merkez bankasına sahip bir yapıyı gösterir. İkinci derecede önemli faktörlerde gelişmiş altyapı; nitelikli iş gücüne sahip, gelişmiş iletişim ve ulaşım olanaklarına sahip bir yapıdır. Stratejik coğrafi konum önemli pazar ve piyasalara yakın olunması; yaşam kalitesi imkanları ise uygun maliyette kaliteli eğitim imkanlarının bulunması, uygun maliyetlerde yaşanabilir konut imkanlarının bulunması, yaşam maliyetlerinin bölgedeki diğer coğrafiyalara göre daha rekabetçi olan bir yapıdır (TSPAKB, 2007: 9-10). Bütün bu faktörler bir araya geldiğinde bir finans merkezinin oluşması için gerekli Şartlar oluşmuş olduğu anlamına gelir. Finans merkezlerinin ekonomik etkileri ise Őöyle sıralanabilir: tahsis etkinliği optimizasyonunu gerçekleştirmesi, yerel istihdam artışına katkı sağlaması, ek vergi gelirleri yaratması, yerli ekonominin küreselleşmesinin desteklenmesi, uluslararası Şirketlerin finans aktivitelerinin artmasıdır (Park, 1989:5-6).

Şehirlerin ekonomideki rolüne ilişkin farklı araştırmalar mevcuttur. Jacobs (1986) küresel ekonominin temel itici glerinden birinin Őehirler olduğunu, Şehirlerin para ve sermaye piyasaları ile para ve finans kurumlarını içerisinde barındırmasının ekonomik gelişmeyi hızlandırdığını ileri sürmüştür. Şehirleşmenin giderek artması sanayideki yeniliklerin ve ticaretin artmasına olanak sağlayarak ülke ekonomilerinden daha çok Şehirlerin ekonomisinin ön plana çıktığını belirtmiştir. Shin ve Timberlake (2000) ve Knox (1995) okuluslu firmaların merkezlerini finansal merkezlere taşımaları ile telekomünikasyon ve ulaşım ağlarının gelişmesinin karşılıklı etkileşimi olduğunu ileri sürmüştür. Çok uluslu firmalar iletişim ve ulaşım alt yapısının güçlü olduğu ve bilginin çok hızlı yayıldığı Şehir- lere yönetim merkezlerini kurması çok uluslu firmaların ve finansal aracı kurumların Şehirlere daha fazla yatırım yapmasına, inovasyonun artmasına ve pazarın genişlemesine neden olduklarını savu- nurlar.

Son dönemde finansallaşmanın ekonomiler üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Özellikle literatürde finansal gelişmişlik ile ekonomik büyümenin tamamlayıcı olduğuna dair çeşitli çalışmalar mevcuttur. King ve Levine (1993) finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 80 ülke için 1960-1989 dönemi için incelemişlerdir. Finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde önemli etkisi olduğunu bulmuşlardır. Caporale vd. (2015) AB'ye ye olmuş 10 Orta ve Doğu Avrupa ülkesinde finansal kalkınma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1994-2007 dönemi için araştırmıştır. Hisse senetleri ve kredi piyasalarının yeteri kadar gelişme- mesi ekonomik büyümeye sınırlı katkıda bulunurken bankacılık sektörünün ekonomik büyümeye önemli katkısı olduğunu bulmuşlardır. Abu-Bader ve Abu-Qarn (2008) finansal gelişme ile ekono- mik büyüme arasındaki ilişkiyi 6 Ortadoğu ve Kuzey Afrika lkesi (Cezayir, Fas, İsrail, Mısır, Suriye, Tunus) için incelemiştir. Analizlerinde İsrail dışındaki diğer ülkelerde finansal gelişimin ekonomik büyümeye neden olduğu İsrail'de ekonomik büyümenin finansal gelişmeye neden olduğuna ilişkin sonuç elde etmiştir. Wolde-Rufael (2009) 1966-2005 dönemi Kenya için finansal gelişme ve ekono- mik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu ve dolayısıyla finansallaşma ve ekonomik büyümenin birbirini tamamladığı sonucuna ulaşmıştır. Literatürde finansal merkez ile ilgili çok sayıda çalışma bulun- maktadır. Levine vd. (2001) finansal gelişmenin temel belirleyicisinin hukuk ve finans teorisi ile di- namik hukuk ve finans teorisi olduğunu 1975-1995 dönemine ait verileri kullanarak kanıtlamışlar- dır. Ülkelerin sahip olduğu hukuki kökenin finansal gelişimi açıklamada önemli etkiye sahip olduğu

sonucuna ulaşmışlardır. Buna karşılık Armour ve Lele (2009) çalışmasında finansal gelişmenin temel belirleyicisinin hukuki köken olduğu görüşünü Hindistan örneği üzerinden reddetmiştir. Finansal gelişim için hukuki kökenin değil siyasi yapının ve siyaset teorisinin daha önemli olduğunu göstermiştir.

Teker ve Teker (2011) çalışmalarında İstanbul'un finans merkezi olabilmesine yönelik avantajlarını ve dezavantajlarını değerlendirmişlerdir. Belirlenen uluslararası kriterlerden birçoğunu yerine getiren İstanbul'un 2017 yılına kadar bölgesel finans merkezi olabileceğini öngörmüşlerdir. Gündoğdu ve Dizman (2013) İstanbul Finans Merkezi projesini SWOT analizi yardımıyla değerlendirmişlerdir. Projenin gayrimenkul ve alt yapı projesi olması algısının son yıllarda yapılan hukuki düzenlemeler ile kırıldığını ve finans merkezi olabilmesinin uzun zaman alacağı sonucuna ulaşmışlardır. Özkan (2015) araştırmasında İstanbul Finans Merkezi projesini diğer ülke örnekleri ve tarihsel açıdan karşılaştırmalı perspektiften ele almıştır. İngiltere'de Londra ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde Dubai örneklerini inceleyerek İstanbul'un potansiyelini incelemiştir. İstanbul'un finans merkezi olabilmesi için Londra ve Dubai ile karşılaştırıldığında ticaretteki ve sınai üretimde yeterli birikime sahip olduğunu ancak hukuk mevzuatı, fiziksel alt yapı ve ekonomik yapıda yetersizliklerin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

2. Avrupa'nın ve İngiltere'nin 19. Yüzyılda Uzun Dönemli Ekonomik Büyüme Analizi

1770'lerden 1914'e kadar uzanan uzun 19. yüzyıl, Avrupa ekonomisinin en göz alıcı dönemidir. Sanayi devrimi ile başlayan bu dönem iktisat tarihi literatüründe Büyük Ayrışma (Great Divergence) olarak bilinir (Clark, 2007:12). Bu dönemde, dünya tarihinin sanayi devrimi öncesi dönem diye tanımlanan Malthus Kapanı (Malthusian Trap) döneminde, gözlemlenen nüfus ve hayat standartları ilişkisi kırılarak, ekonomik büyüme nüfus artışıyla birlikte meydana gelmiştir. Ülkeler arasındaki hayat standartlarını anlayabilmek için "kişi başına düşen GSYİH" tek ölçüt olmasa da güvenilir ölçülerden biridir (Acemoğlu, Laibson ve List, 2015:147). Tablo 1 Avrupada ve Dünyada Kişi Başına Düşen GSYİH'yi göstermektedir. Güney ve Doğu Avrupa görece daha yavaş bir büyüme gösterse de Batı Avrupa 19. yüzyıl boyunca kişi başına GSYİH'sini yaklaşık üç kat arttırmıştır. 1820 yılında Batı Avrupada kişi başına düşen GSYİH 1292 \$'dan 1913 yılında 3704 \$'a yükselirken Dünya genelinde 651 \$'dan 1539 \$'a yükselmiştir. Avrupa geneline baktığımızda Dünya kişi başına düşen GSYİH'dan daha yüksek rakamlara sahiptir: 1820'de 956 \$'dan 1913 yılında 2381 \$'a yükselmiştir. Dünya GSYİH ile kıyaslandığında Avrupa'nın önde olduğu, Avrupa geneli ile kıyaslandığında da Batı Avrupa'nın kişi başına düşen GSYİH'de daha yüksek olduğu görülmektedir. 20.yüzyılın başında Avrupa, Dünya GSYİH'sinin %46'sını, kişi başına düşen GSYİH'sinin da %41'ini oluşturarak dünya ekonomisine egemen durumdaydı (Berend, 2006:20). İngiltere'de ise kişi başına düşen reel GSYİH, 1750 yılında 2.649 \$ iken 1914 yılında ise 7.973 \$'a yükselmiştir (Maddison Project 2018). Diğer taraftan bu hızlı büyüme hiç eksilmeyen bir talep ve muazzam bir sermaye akışı anlamına gelmektedir. Avrupadaki Büyük Ayrışma'yı oluşturan hızlı ve geri döndürülemez ekonomik büyüme, Napolyon savaşlarının sonu ile Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı arasındaki 100 yıllık politik istikrar döneminde gerçekleşmiştir. Avrupadaki yukarıda anlatılan ekonomik gelişmenin ardında yatan bir diğer unsur dolayısıyla politik istikrarın devam ettirilmesidir.

Tablo 1: Kişi Başına Düşen GSYİH (1990, Dolar)

YIL	Batı Avrupa		Avrupa Geneli		Dünya Geneli	
		%		%		%
1820	1292	100	956	100	651	100
1870	2110	163	1434	150	859	132
1913	3704	287	2381	249	1539	236

Not: Batı Avrupa 23 ülke, Avrupa geneli 39 ülke, Dünya geneli 199 ülkeden oluşmaktadır.

Kaynak: Maddison, 1995:228

Avrupa'nın iktisadi büyüme ve gelişme düzeyi sanayileşme ile de yakından ilişkilidir. Sanayileşme 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de başladı ve 19. yüzyıl boyunca Avrupa'nın diğer bölgelerine yayıldı. Tablo 2 Avrupa'da kişi başına düşen Sanayileşme düzeylerini göstermektedir. Avrupa'nın büyük devletlerinin kişi başına sanayileşme düzeyleri incelendiğinde 19. yüzyıl boyunca yükseldiği görülmektedir. Fransa'da 1800'de kişi başına düşen sanayileşme 9'dan 1900'de 39'a, Alman Devletlerinde 1800 yılında 8'den 1900 yılında 52'ye yükselmiştir. Aynı dönemde İngiltere'de 10'dan 100'e yükselirken Avrupa ortalaması 8'den 35'e çıkmıştır. Dolayısıyla 19. yüzyıl boyunca Kişi Başına Düşen Sanayileşme'de İngiltere'nin açık farkla önde olduğu görülmektedir. 1913 yılına geldiğinde ise Dünya sanai üretiminin %52'sini Avrupa üretiyordu. Tüm Avrupa'daki işlenmiş ürünlerin %72'sinin üretimi ise sadece üç ülkenin (İngiltere, Almanya, Fransa) elindeydi (Berend, 2006: 22). Bu durum Büyük Ayrışma diye tanımlanan dönemin temel belirleyicilerinden birinin sanayileşmek olduğunu göstermektedir. Bu sanayileşmenin başını çeken sektörler ise tekstil, kömür madenciliği, demir/çelik, şeker üretimi ve inşaat (Clark, 2007:254-276). Demiryolu ve buharlı gemi taşımacılığının yaygınlaşması sayesinde de ulaştırmanın birim maliyetleri azaltılabildi. Sanayileşmeyle birlikte yenilik-icat şeklindeki üretim bilgisi patent kapsamına girmeye de başladı. İlk patent kanunları 15.yüzyılda İtalyan şehir devletlerinde, 16. yüzyılın ortalarında İngiltere ve Fransa'da merkantilist korumacı politikalar altında doğmuştur. 1810'da Avusturya'da, 1812'de Rusya'da, 1815'de Prusya'da, 1817'de Belçika ve Hollanda'da, 1820'de İspanya'da, 1825'de Baviera'da, 1826'da Sardunya'da, 1833'de Vatikan Devleti'nde, 1834'te İsveç'te, 1836'da Württemberg'de, 1837'de Portekiz'de ve 1843'de Saksonya'da patent yasaları kabul edilmiştir (Guellec, 2007:20). Modern Fransız patent sistemi 1791 ve 1844 yasalarına göre kurulmuştur. Alman İmparatorluğu 1871'de kuruldu ve 1877'de ulusal patent yasasını onayladı (Machlup ve Penrose, 1950:3). Sanai mülkiyet haklarının uluslararası alanda da korunabilmesi için 1883 yılında Paris Anlaşması ile güvence altına alındı. İngiltere'de 1700-1709 arasında 22 patent alınmışken, 1770-1779 arasında 294, 1810-1819 arasında 1124 ve 1840-1849 arasında 4581 adet patent alınmıştır (Deane, 1979:136). Dolayısıyla fikri mülkiyet olarak nitelendirilen patent sayılarında İngiltere 18. yüzyıldan 19. yüzyıla doğru büyük atılım gerçekleştirmiştir.

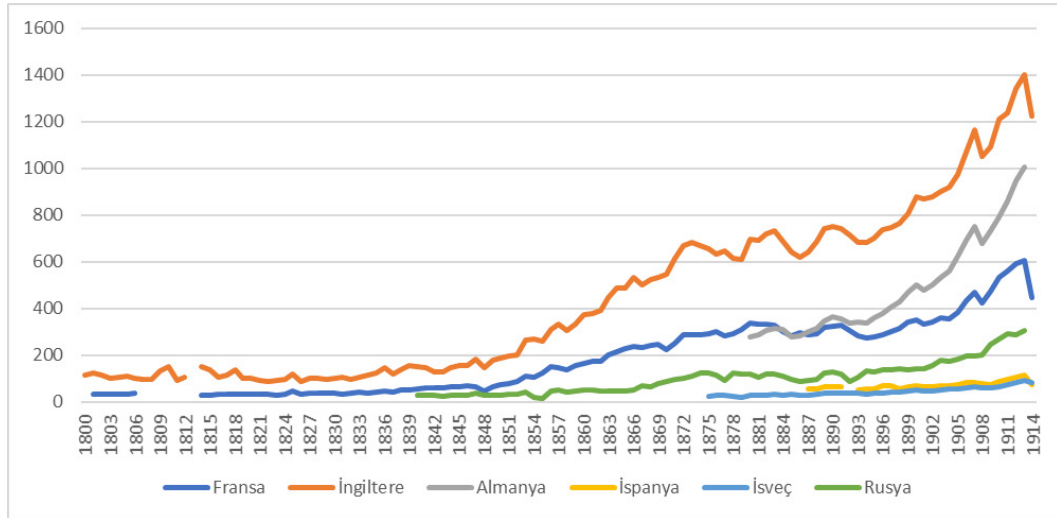
Tablo 2: Avrupa'da Kişi Başına Düşen Sanayileşme Düzeyleri (1900=100)

	1750	1800	1830	1860	1880	1900
Avrupa	8	8	11	16	24	35
İngiltere	10	16	25	64	87	100
Habsburg İmparatorluğu	7	7	8	11	15	23
Fransa	9	9	12	20	28	39
Alman Devletleri/Almanya	8	8	9	15	25	52
İtalyan Devletleri/İtalya	8	8	8	10	12	17
Rusya	6	6	7	8	10	15

Kaynak: Freeman, Louçã, 2001:183

Küresel ekonominin 1840'lerden sonra çarpıcı şekilde geliştiği görülmektedir. Bu gelişim içerisinde ulaşım, iletişim ve işlem maliyetleri azalmış, ticaret antlaşmaları yaygınlaşmış ve uluslararası ticarete de yüksek büyüme oranları gözlenmiştir. Tüm bu gelişmeler, dünya ticaretinde belirgin bir büyüme dönemini tetiklemiştir. Bu gelişme, ekonomileri giderek daha çok sayıda bölgeyi Batı Avrupa üzerinde odaklanan bir okyanus-ötesi ticaret ağının içine çekmiştir. Özellikle İngiliz sanayi ekonomisi, genişlemesini esas olarak uluslararası ticarete dayandırmıştır. Bu dönemde İngiltere'de uluslararası ticaretin önünü açan iki önemli ticari serbestleşme adımı gerçekleşmiştir. Birincisi, İngiltere'de 1815 yılında gıdaların fiyatını yüksek tutmak ve iç borç yükünü karşılamaya yönelik yürürlüğe giren Tahıl Yasaları'nın (Corn Law) 1846 yılında toprak sahiplerinin de parlamentoda güçlerinin zayıflamasıyla birlikte feshedilmesi (Milkes, 2006:557-560); ikincisi, yabancı gemilerin İngiltere limanlarında ticaret yapmalarını yasaklayan Denizcilik Yasaları'nın (Navigation Acts) 1849 yılında yürürlükten kaldırılmasıdır (Barend, 2006:11). Batı Avrupa'nın Atlantik ticaretine girmesi, Avrupa'da kapitalist kurumların gelişmesine, devlet tekelinde olan bazı ekonomik faaliyetlerin zamanla liberalleşmesine ve ticareti kolaylaştıran yasal hakların uygulamaya geçmesini de sağlamıştır (Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 2005:551-563). Böylece bu dönem korumacı gümrük politikalarının ve merkantilist düzenlemelerin aşındığı, serbest ticaret ve uluslararası uyum konusundaki görüşlerin yaygınlaştığı bir dönem olmuştur. Tablo 3 Avrupa ülkelerinde dış ticaret hacmindeki gelişmeyi göstermektedir. 1800'lerin başında İngiltere dışındaki Avrupa ülkelerinin dış ticareti büyük oranda kıta içerisinde yapılıyordu. Zamanla deniz aşırı ticaret ağı kuruldu ve 1850'lerden sonra Avrupa'nın dış ticaret hacmindeki artış belirginleşmeye başladı. 1800 ile 1900 arasındaki 100 yılda İngiltere'nin dış ticaret hacmi 7,6 kat, Fransa'nınki 10,9 kat artmıştır. 19.yüzyılın son çeyreğinde Almanya ve Rusya da dış ticarete varlığını hissettirmiştir.

Tablo 3: Avrupa Ülkelerinde Dış Ticaret Hacmi (Bin Sterlin cinsinden)



Not: Veriler Mitchell tarafından her ülkenin kendi para birimi üzerinden kaydedilmiş, İngiliz sterlini cinsine tarafımızdan dönüştürülmüştür.

Kaynak: Mitchell, 1998:571-580; Denzel, 2010

19. yüzyıl boyunca tıbbi gelişmeler, savaşların azalması, doğum oranlarının artması, ölüm oranlarının azalması, ekonomik gelişim ve yaşam koşullarının iyileşmesiyle birlikte Avrupa nüfusu artmıştır. İngiltere 1800 yılında 16,1 milyon nüfusa sahip iken 1900 yılında 41,8 milyona yükselmiştir. Aynı dönemde Almanya 24,6 milyondan 56,4 milyona, Fransa 27,3 milyondan 39 milyona ve Rusya ise 37 milyondan 111 milyona yükselmiştir. Avrupa'nın nüfusu ise 187 milyondan 401 milyona yükselmiştir (Cameron ve Neal, 2003:189). Dünya nüfusunun, tarımın icadından 18. yüzyılın sonlarına kadar her bin yılda iki katına çıktığı tahmin edilirken, 19. yüzyılda Avrupa nüfusunun 100 yıldan daha kısa bir zamanda iki katına çıktığı görülmüştür. 1800'de Avrupa'nın nüfus yoğunluğu 18.7 kişi/km² iken, 1900'de 40.1 olmuştur (Güran, 2012:148).

19. yüzyıl Avrupa ekonomisini kendisinden önceki dönemlerden ayıran en önemli özelliği uzun dönemli büyümenin hem nüfusta hem üretimde ortaya çıkmasıdır. Batı Avrupa ekonomisindeki büyüme ile birlikte şehirleşme Doğu Avrupa'ya göre (Rusya ve Osmanlı dahil) daha yoğun hale gelmiştir. 19. yüzyıl boyunca sanayi ve ticaret merkezlerinin yükselmesi, g hareketlerini yoğunlaştırmış, nüfus artışına sebep olmuş ve şehirleşme yaratmıştır. Demiryollarında ve deniz yollarında ulaşım maliyetlerinin düşmesi g hareketlerine yeni bir ivme kazandırmıştır. Köylerden şehirlere doğru gn artması şehirlerdeki nüfusun artmasına neden olmuştur. Ulaşım ve iletişimdeki hızlanma sayesinde şehirler daha fazla g çekmeye başlamıştır. Avrupa kentlerinin nüfusları değerlendirildiğinde İngiltere'nin en fazla kentleşen Avrupa lkesi olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 4 1750-1910 arası başlıca Avrupa kentlerindeki farklı yıllardaki nüfus sayılarını göstermektedir. 1750 yılında Londra 675 bin, Paris 576 bin, Amsterdam 210 bin, Viyana 175 bin, Roma 156 bin nüfusa ev sahipliği yaparken 1910 yılında Londra'da 7 milyon 256 bin, Paris'te 2 milyon 888 bin, Amsterdam'da 574 bin, Viyanada 2 milyon 31 bin, Roma'da 542 bin kişi yaşamaktaydı. 16. yüzyıldan itibaren İngiliz ekonomisi için bir büyüme kutbu olarak işlev görmeye başlayan Londra'nın nüfusu 1750 yılından 1910 yılına kadar yaklaşık 11 kat artış göstermiştir. Kentleşmeyle birlikte 1832'de telgrafın icadı ile beraber büyük şehirler birbirlerine daha kolay ulaşır hale gelmiştir. Telgraf kullanımı sadece şehirleri birleştirmekle kalmamış aynı zamanda ülkeleri ve kıtaları birbirine bağlamıştır. Telgrafın getirdiği yüksek hız sayesinde İngiltere ve Londra'da alınan kararlar hemen uygulanmaya başlanmıştır.

Tablo 4: Başlıca Avrupa Kentlerinin Nüfusu (1750-1910) (bin)

ŞEHİR	1750	1800	1850	1880	1910
Amsterdam	210	217	224	326	574
Berlin	90	172	419	1122	2071
Birmingham	24	74	233	437	840
Brüksel	60	66	251	421	720
Budapeşte	...	54	178	371	880
Frankfurt	32	48	65	137	415
Hamburg	75	130	132	290	931
İstanbul	874*	1200
Liverpool	22	80	376	553	753
Londra	675	1117	2685	4770	7256
Madrid	109	160	281	398	600
Marsilya	68	111	194	360	551

Moskova	130	250	365	748	1533
Paris	576	581	1053	2269	2888
Roma	156	163	175	300	542
Viyana	175	247	444	1104	2031

Kaynak: Mitchell, 1998a: 74-76, Mitchell, 1998b: 40

* 1880 yerine 1890 nüfus rakamı dahil edilebilmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısında sanayileşmenin hızlanmasıyla eğitimin yaygınlaşması paralellik göstermiştir. Nüfusun okuryazarlık oranında bu çağda çok hızlı bir yükseliş gözlenmiştir. Batı Avrupa ülkeleri 1850’lerde %70-80’lere varan okur yazarlık oranına sahipken bu oran 1900’lerin başında %85-90 seviyelerine ulaşmıştır. Eğitimdeki değişim sadece okur-yazar oranının artışı ile değil niteliksel değişim ile de açıklanmaktadır. 17. ve 18. yüzyıllarda ağırlıklı olarak din ve hayır kurumları ile az sayıdaki özel okullar şehirlerde temel eğitim sağlıyorlardı. Üniversitelerdeki eğitimde bilimsellikten uzak bir anlayıştaydı. Ancak sanayileşme ve sosyal değişimler zihinleri de değiştirdi. Ücretsiz eğitim Avrupada kabul görmeye başladı ve yaygın eğitime geçildi. Üniversiteler teknolojik yeniliklerle bilim merkezleri olma yönünde ilerleme kaydetti (Güran, 2012:150).

Büyük Ayrışma açısından bakıldığında İngiltere ekonomik ve sosyal olarak 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında Kıta Avrupası’nın en gelişmiş ülkesiydi. Sanayi Devrimi’nin İngiltere’ye getirdiği ivmeyle beraber ekonomisinin gelişimi diğer Avrupa ülkelerini geride bırakmaya yeterli olmuştu. İngiltere’nin ada ülkesi olması ve Avrupa’daki savaşlardan çok fazla etkilenmemesi onu ekonomik ve politik olarak avantajlı konuma getirmiştir. Ulaşım ve haberleşmedeki yenilikler sermaye tasarruflarını arttırdı ve aynı zamanda maliyetleri düşürdü.

3. 19. Yüzyıl’da Londra’nın Uluslararası Finans Merkezi Olmasını Sağlayan Faktörler

3.1. Kurumsal Faktörler

Kurumlar, gelecekteki belirsizliği azaltan, istikrara yardımcı olan ve kaynaklar üzerinde tam kontrol hakkı sağlayan iktisadi aktörler olarak bireylerin, firmaların ve diğer karar alma birimlerinin davranışlarını düzenleyen ve tercihlerini belirleyen formel ve informal kuralların tümüdür. Organizasyonlar, kurumlar çerçevesinde oluşan ekonomik, politik, toplumsal, bürokratik vb. oluşumları kapsayan yapılardır (North, 1991:97-112). Kurumlar oyunun kuralları olarak belirlenmiş; formel ve informal kurallar ile kuralların uygulamadaki kısıtları kurumları oluşturmaktadır (North, 1993). Kurumlar üç ana başlık altında ele alınır: birincisi, “Sözleşme ilişkilerini ve firma faaliyetlerini yöneten formel kurallar”; ikincisi, “Siyaseti, hükümetlerin politikalarını, finansal alanı ve daha geniş anlamda toplumu yöneten anayasa, yasalar ve diğer yasal mevzuata ilişkin kurallar”, üçüncüsü, “Informel geleneksel kodlar, davranış normları, inanışlardır” (Çetin, 2012:46). İnfomel bir kurum olarak ulusal bir kültüre özgü güven seviyesi de işlem maliyetlerini düşürebilir ve böylece finansal piyasa etkinliğini ve ekonomik gelişmeyi teşvik edebilir (Fukuyama, 1995). Anayasalar, yöneticileri kısıtlayan belirli kurallar getirir ve anayasada belirlenen kurallara uyulmadığı takdirde yöneticiler yaptırımlarla karşılaşır. Dolayısıyla yazılı kurallara uyulmaması ve yapılan sözleşmelerden vazgeçilmesi durumunda üretim maliyetleri yükselirken aynı zamanda işlem maliyetleri de yükselir. Uygun

mühevvikler bulunursa yöneticilerin fırsatçılığa dayalı işlemleri neticesinde ortaya çıkacak işlem maliyetleri azaltılır, doğru kurumlar tercih edilirse sözleşmeye uymama problemi ve buna bağlı ortaya çıkacak problemler ortadan kaldırılır (Williamson, 1975:286).

Ekonomik aktörlerin sınırlı kaynakları etkin ve verimli kullanabilmesi için ekonomik faaliyetlerde mülkiyet hakkının tanımlanmış olması gerekir. Mülkiyet hakkı sınırlı kaynakların, birden fazla ekonomik aktörün, hakkın kötüye kullanımında yaptırımların varlığında ortaya çıkar. Mülkiyet haklarının bireysel olması, miras bırakılabilmesi, üçüncü tarafların bu hakkın kullanılmasından dışlanabilmesi, devredilebilmesi, hakkın ihlal edilmesinde yaptırımlarla karşılaşılması diğer haklardan ayrıran önemli unsurlardır (Alchian ve Demsetz, 1973; Kama, 2011).

17. yüzyıl başında İngiliz hükümetinin mali olarak zor durumda olması devletin belirlenen kuralların dışına çıkarak yasaları uygulamasına ve hükümdarın bireysel hakları yeniden tanımlayarak varlıklı kesimin maddi zenginliğine el koymasına yol açmıştır. Stuart Hanedanlığı döneminde ülkenin gelirleri ile giderleri arasında dengesizlik bulunuyordu ve Kral II. Charles yeni kaynak arayışlarına yöneldi. Çözüm olarak iç borçlanma talebinde bulundu ve bazı tekel haklarının satışını gerçekleştirdi. Bu ekonomik faaliyetler belirli bir rantın ortaya çıkışını ve monopollere el koyma süreçlerini getirdi. Monopoller kralın belirlediği kişilere satıldı. Ancak kralın almış olduğu borçları geri ödemede çeşitli problemler ortaya çıktı ve monopollerin satışı hazineye vergi olarak kaydedildi. Kralın yatırımlara el koyması ve bunların belirlenen aktörlere satışı yeni yatırımların yapılmaması sonucunu doğurdu (North ve Weingast, 1989:810). Kralın bu politikaları tarafların ekonomik mübadeleye girerken sözleşmeye uymamalarına ve işlem maliyetlerini artırarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesine neden olmuştur. Ekonomik riskleri arttıran bu gelişmelerin yanında kral birçok vatandaşın özel mülkiyetine de el koydu. Örneğin, kral 1640 yılında tacirlerin güvenliği için ve zor zamanlarda sigorta görevi gören kuleye koydukları 130.000 külçe altına da el koydu. Tacirler ile kral arasındaki çıkar çatışmasının temeli aslında parlamento ile kral arasındaki çatışmaya dayanmaktadır. Çünkü kral parlamentodan ödenek talep ettiğinde, ödeneğe karşılık olarak parlamento üyeleri kralın kabul etmek istemeyeceği, kralın yetkilerini ve keyfi uygulamalarını sınırlandıran taleplerde bulunuyordu (North ve Weingast, 1989:812). 17. yüzyılda yaşanan bu tür uygulamalar İngiliz iç savaşının yaşanmasına neden olurken 1660 yılındaki başarısız birçok deneyim monarşinin restorasyonunu gerekli kılmıştır. Monarşinin restorasyonu sürecinde 1688 İngiliz Devrimi (*The Glorious Revolution*) ile beraber hükümet kurumlar ve mali politikaları olmadan istediği her anlaşmayı yapamayacak ve vermiş olduğu taahhütlerden geri dönemeyecektir (North ve Weingast, 1989:804). 1688 uzlaşısı ve 1689 haklar bildirgesinin oluşturduğu durum İngiltere’de yazılı olmayan bir anayasa niteliği taşımaktadır (Barnett, 2013:9). Bu anayasal uzlaşısı sonucunda hükümdarın yönetimde tek başına karar alması yerine belirli kurumlar vasıtasıyla kararlar alması ve belirlenen kurallara uyması gerekmiştir. Böylece belirlenen kuralların dışına çıkılarak keyfi yönetime son verilmiş ve kurumlar üzerinden politikaların gerçekleştirilmesi sağlanmıştır.

İngiltere’nin anayasal anlaşması/uzlaşması gereği mülkiyet haklarına zorla el koymasının engellenmesi, kralın keyfi olarak vergi toplayamaması, kralın anlaşma yapabilmesi için parlamentonun onayını almak zorunda olması yöneticiler ile vatandaşların yazılı kurallara (kurumlara) uyması sonucunda İngiltere 18. yüzyılda ekonomik olarak daha hızlı gelişme gösterdi. Kurumlar, ekonomik

büyümenin istikrarlı ve sürdürülebilir olmasını sağlarken buna paralel olarak finansal piyasaların genişlemesini ve derinleşmesini olumlu etkiledi. Kurumsal değişimi takip eden dönemde İngiltere’de sermayenin maliyetinin düşmesi, kralın ve tacirlerin anayasal uzlaşıda belirlenen kurallara uymasıyla beraber yatırımların riskinin azalması yatırımların artmasına ve faiz oranlarının düşmesine neden oldu. Faiz oranlarındaki düşüş yatırımcılar için sermayenin maliyetini azaltınca İngiltere’de finansal piyasalar çok hızlı şekilde gelişme gösterdi (Sussman ve Yafeh, 2006:907).

Ekonomik büyüme finansal olarak yeni araçların ortaya çıkmasına ve finansal piyasaların hem genişlemesine hem de derinleşmesine yardımcı oldu. 19. yüzyıl başında Londra’daki yatırımcıların finansal yatırımlarının artışı yanında yabancı ülkelerdeki tacirler ve yatırımcılar da mülkiyet haklarının korunmasını garanti altına alan İngiltere’deki uygulamaları gözlemledikçe ticari ve finansal işlemlerini Londra üzerinden yapmaya ve yatırımlarını Londra’ya getirmeye başladılar. Dolayısıyla 1688 İngiliz Devrimi ile başlayan kurumsallaşma (kurallar yaratılması ve kurallara uyulmadığı takdirde yaptırımla karşılaşılması) süreci sadece 18. yüzyılda İngiltere’nin ekonomik büyümesine katkı sunmakla kalmadı aynı zamanda ekonomik büyümeye ve 19. yüzyılda Londra’nın finansal merkez olarak ortaya çıkışına olanak sağladı.

3.2. Kümelenme Faktörü

Kümelenme “benzer veya aynı sektördeki şirketlerin belirli bölgelerde bir araya gelerek elde ettikleri yararlar ve ortak kurumsal çerçeve, piyasa, teknoloji veya ürünler tarafından bağlanabilir endüstrilerin bir araya gelmesi” şeklinde tanımlanmaktadır (Wilson ve Popp, 2003:3). Kümelenmenin üç temel avantajı bulunmaktadır: birincisi, ortak üretim kanallarında diğer firmalar ile ilişkilerin geliştirilmesi; ikincisi, firmaların dışındaki kuruluşlara yakınlığının bulunması (örneğin kamu kuruluşlarına); üçüncüsü, yerel faktör piyasalarına erişimin kolay olması (Doeringer ve Terkla, 1996:175). Kümelenmenin sayılan üç avantajı yanında, rekabetin ve verimliliğin artmasına, inovasyonun gelişmesine, üretimde uzmanlaşmış yerel tedarikçilere, uzmanlaşmış işgücüne ve yüksek teknolojiye erişimin kolaylaşmasına olanak sağlar (Porter, 1998). Kümelenme fiziksel ve düzenleyici ihtiyaçları karşılamak için oluşturulmuş altyapılardır; kümeler tamamlayıcı hizmetlerin sunumunu gerçekleştirir; ilgili alanda uzmanlaşmayı beraberinde getirir (Mollan ve Michie, 2012:540). Kümelenme, Londra’nın finansal merkez olmasından önce ticari olarak da merkez olmasını yansıtmaktadır. 18. ve 19. yüzyıllarda İngiltere sanayileşmenin getirdiği ekonomik büyümeyle ticaretin merkezi konumuna gelmiştir. Ticari kümelenme ve finansal kümelenme birbirlerini etkilemiş ve Londra’yı her iki perspektiften özellikle 1850 sonrası Dünya ekonomisi için ekonomik ve finansal üs haline getirmiştir.

3.3. Psikolojik Faktör

Formel kurallar yanında yazılı olmayan (informel) kurallar da ekonomik faaliyetlerde önemli bir yere sahiptir. Londra’nın finansal merkez olarak ortaya çıkmasında İngiliz iş insanlarının iş yapma biçimi ve ticaret gelenekleri ile dünyadaki yatırımcıların yazılı olmayan ticaret ve finans kurallarına yönelik güvenlerinin yüksek olması önemli psikolojik unsurdur. Yazılı olmayan İngiliz iş ahlakı ve iş etiği ticaretin yanında finansal işlemlerde de güven duyulan bir mekanizma ortaya çıkarmıştır (Patterson, 1916:269). Dolayısıyla İngiltere’deki yazılı olmayan kurallar, gelenekler, görenekler, iş etiği ve

ahlaklı yatırımcıların Londra'ya yönelik güven algısının yükselmesine neden olup Londra'nın finansal merkez olmasındaki psikolojik faktörlerden biri haline gelmiştir.

Bir diğeri önemli psikolojik faktör İngiltere'nin para biriminin ve İngiliz vatandaşlarına yönelik olumlu algının yükselişidir. 19. yüzyılda ortalama bir Amerikan ailesi İngiliz ailesi ile kıyaslandığında İngiliz aileleri daha kalabalık nüfusa sahipti. Bu durum İngiliz ailelerinin çocukları için İngiltere'de iş imkanlarını kısıtlarken erkeklerin daha çok ordu ve donanma ile tacirlerin ve bankacıların İngiltere dışındaki ofislerinde çalışmaya itmiştir. Yabancı ülkelerdeki İngiliz tacirlerinin ve bankalarının ofislerinde çalışmaya başlayan genç nüfus yabancı ülkelerdeki ticaret ve finans alanlarında kendi ülkelerine dair olumlu algının yayılmasına yardımcı olmuşlardır (Patterson, 1916:269). Dolayısıyla yabancı ülkelerde İngiltere'nin ticaret ve finans alanı ile İngiliz para biriminin fark etmeden tanıtımını yapan İngiliz genç nüfus Londra'nın daha çok finansal yatırım çekmesini sağlayan psikolojik etmen olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.4. Coğrafi Faktörler

Finansal merkez olarak Londra'nın ortaya çıkışı, tarihsel olarak ticari merkezlerin ortaya çıkışına benzemektedir. Bankacılık da ticaret gibi uzaklık problemini içinde barındırmaktadır. Uzaklık probleminin üstesinden gelmenin çeşitli yolları aranmıştır. Tarihsel olarak ulaşım güzergahı üzerinde bulunan bazı şehirlerde tacirlerin yoğun dinlenme, lojistik ve finansal faaliyetleri gerçekleştirmeleri bazı şehirlerin ticari merkez olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Londra etrafı denizlerle çevrili bir ada şehridir yani şehir deniz ortasında kalmaktadır. İngiltere'de Sanayi Devrimi sonrasında demir yolu ağının genişletilmesi ve buharlı gemilerin ekonomik aktivitelerde çok yoğun kullanımına bağlı olarak Londra'nın Avrupa ülkelerindeki diğer şehirlere ulaşımını kolaylaştırmıştır (Kindleberger, 1974:8). İngiltere'nin ada ülkesi olması, büyük limanlara sahip olması ve ikliminin çok sert olmaması, kısa mesafeler içerisinde önemli ticaret ve finans merkezlerine yakınlığı Londra'nın finansal merkez olmasında önemli coğrafi faktörlerdir. Sık ve hızlı ulaşım ağına sahip olması, demiryollarının bütün ülkeyi ağ şeklinde örmesi Londra'yı çok önemli iş merkezi konumuna kavuşturmuştur. Geniş deniz ticareti filosu sayesinde Londra hızlı gemilerle dünyadaki bütün önemli limanlara bağlantı kurabilmiştir. Ulaşımın yanında iletişim alt yapısı da Londra'nın finansal merkez haline gelmesinde önemli faktörlerden biridir. 19 yüzyılda dünyadaki deniz altı iletişim kablolarının üçte ikisine sahip ve bunları işleten ülke İngiltere'di. İletişim alt yapısının çok güçlü olması, Londra'yı doğal olarak kablo merkezi haline getirmiştir (Patterson, 1916:269). Ulaşım ile beraber güçlü iletişim alt yapısına sahip olan Londra finansal işlemlerin artması Londra'yı finansal merkez yapmıştır.

Ekonomik faaliyetler gerçekleştirilirken tacirlerin müşterilerine erişiminin kolay ve hızlı olması coğrafi olarak şehirleri daha fazla ön plana çıkarmıştır. Ortaçağlar'dan beri Thames Nehri, Londra'yı ülke içi deniz limanı pozisyonuna getirmiştir. Böylece Londra adalar arasında en merkezi konuma sahip şehir halini almıştır. Bu durum Londra'da ticaretin artmasına ve dolayısıyla finansal işlemlerin de artışına neden olmuştur. Özellikle ürünleri taşıyan gemilerin ve kargoların Londra'da büyük sigorta şirketleri tarafından sigortalarının yapılması finansal işlemlerin artışına olanak sağlamıştır. Ulaşım üzerinden kargo ticaretinin artışı ve kargoların finansal araçlar tarafından sigortalanması ticarete yönelik finansal kurumların gelişmesine neden olmuştur (Mollan ve Michie, 2012:540).

Londra'nın coğrafi konumu ticaretle beraber Londra'nın finansal merkez olmasına olumlu etkide bulunmuştur.

3.5. Ekonomik Faktörler

Kurumsal, psikolojik, coğrafi faktörlerin dışında şehirlerin finansal merkez olmasını etkileyen ekonomik faktörler bulunmaktadır. Serbest altın piyasası, likit para piyasası, deniz ticaret filosu ve gümrükler Londra'nın finansal merkez olmasını olumlu etkileyen ekonomik faktörlerdir. İngiltere, altın standardını 1816 yılında koşulsuz olarak kabul ettiğinden beri yasal olarak veya ambargo vasıtasıyla altın ticaretine sınırlama getirmemiş ve altın ticaretinden ek işlem vergisi almamıştır. Dolayısıyla dünyada altın ticaretinin masrafsız ve düşük maliyetle yapıldığı şehir Londra olmuştur. Altın piyasası para piyasasının daha sağlam temellere oturmasına olanak sağlamıştır. Serbest altın piyasasının dışında İngiltere'deki likit para piyasası Londra'nın finansal merkez olmasına pozitif etkide bulunmuştur. İngiltere menkul kıymetler piyasasında sınırsız tahvil ve poliçe alınıp satılabilmektedir. Dolayısıyla 19. yüzyıl boyunca kambiyo senetlerinin alınıp satılmasında Avrupa'da en önde gelen şehir Londra olmuştur. Yabancı bankaların şubelerinin ve muhabir bankaların Londra'da yerleşik düzen içinde bulunması Londra'ya yabancı yatırımın kolaylıkla gelmesine imkân tanımış ve kambiyo senetlerinin yoğun olarak alınıp satılmasında büyük katkı sağlamıştır. Deniz Ticareti Filosu ve gümrük tarifeleri de Londra'nın 19. yüzyılda finansal merkez olmasına olumlu katkıda bulunmuştur. İngiltere'de gümrük tarifeleri birkaç mal haricinde çok düşük seviyelerdeydi. Dış ticarete gümrük vergilerinin düşük olması ticaretin artışına ve Londra'da kargo takaslarının çok yoğun olarak yapılmasına neden olmuştur. Deniz ticaret hacmindeki artış deniz sigortalarının da daha fazla yapılmasına neden olmuş ve bu sayede finansal piyasalar daha likit hale gelmiştir. Ayrıca gemi kayıtlarının güvenilir şekilde yapılması tacirlerin deniz ticareti işlemlerini daha çok Londra üzerinden yapmalarına neden olmuştur. Seyrüsefer Özgürlüğü Yasası, İngiliz gemileri ile yabancı bandıralı gemilere aynı hakkı tanımıştı. Deniz ticaretinde İngiliz tacirler ile yabancı tacirlere yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması yabancı tacirlerin Londra'da daha fazla ticaret yapmasına ve dolayısıyla finansal piyasaların daha fazla gelişmesine olumlu etkide bulunmuştur (Patterson, 1916:270-277).

Londra'nın finansal merkez olmasına izin veren diğer ekonomik faktör finans ve bankacılık sektörlerindeki uzmanlaşmadır. Londra'da menkul kıymet piyasalarının genişlemesi ve derinleşmesi, finans ve bankacılık alanında faaliyet gösteren firmaların Londra'da daha fazla şube ve acente açmasına neden olurken firmalar şubelerinde ve acentelerinde çalıştırabilecekleri daha fazla uzman personele ihtiyaç duymuşlardır (Kindleberger, 1974:6). Bununla beraber 1850 yılından sonra İngiltere'de bankacılık alanında uzmanlaşmaya bağlı olarak perakende bankacılıkta birleşmelerin sayısı artmış ve büyük bankalar kurumsal müşterilerine hizmet götürebilmek için çok sayıda yeni şube açmıştır. Bankacılık ve finans alanında uzmanlaşmış personelin Londra'yı tercih etmesi Londra'nın finansal merkez olma pozisyonunu pozitif etkilemiştir (Mollan ve Michie, 2012:544).

4. 19. Yüzyılda Londra'nın Finans Merkezi Olmasının Etkileri

Bankalar ve finansal piyasalar "likiditenin sağlanması, uyumsuzlukların çözümünün gerçekleştirilmesi, kredi riskinin azaltılması, vade farklılıklarına aracı olması, döviz kuru ve faiz oranı risklerini

üstlenmesi” fonksiyonlarını yerine getirirler (Carlos ve Neal, 2011:22). İngiltere Merkez Bankası (Bank of England) 1694 yılında kurulduktan sonra 1700’lerin sonuna kadar İngiltere’de ülke genelindeki bankacılık çok zayıf durumdaydı. Ülke bazında bankacılık yerine yerelde bankacılık yapılmaktaydı ve birçok yerel özel banka faaliyette bulunuyordu. Özellikle aile türü bankacılık çok yaygındı. İlçe ve kasabalardaki büyük aileler akrabalarıyla beraber banka kurup işletmekteydi. 1800 yılında İngiltere’de banka sayısı 400 civarındaydı. Buna karşılık 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Napolyon Savaşını takip eden dönemde İngiliz ekonomisinde deflasyon baskısıyla birçok yerel banka ticari bankacılık sistemini kabul edip ülkede uygulanması için kampanya başlatmışlar. Dolayısıyla 1826 yılından itibaren küçük yerel bankaların sayısı azalırken, büyük ölçekli bankaların (joint stock banking) sayısı artmaya başlamıştır (Kindleberger, 1974:13-16).

Özellikle 1800’lerin ikinci yarısında dünya ticareti hızla büyürken bankacılık sistemi de büyümeye başlamış. Deniz yolu taşımacılığı, mal ticareti, deniz sigortacılığı, bono takası ve bankacılık faaliyetleri Londra’nın yeni finans merkezi konumunu güçlendirmiştir (Freeman ve Louçã, 2001:182). Uluslararası ticaretin büyümesi aynı dönemde kredi taleplerinin artmasına ve fon arzının artışa neden olmuş, Londra uluslararası ticaretin finansmanına kaynak sağlamak için diğer ülkelerden kendine doğru yüksek miktarlarda yatırım çekmiş, bu bağlamda finansal piyasalardaki işlemler de daha çok Londra’da gerçekleştirilmiştir. 1900’lerin hemen başında dünyadaki tahsil edilmemiş ticari senetlerin üçte ikisine yakını Londra’da bulunurken tahsil edilmemiş ticari senetlerin toplam değeri 500 milyon İngiliz sterlinini aşmıştır. Ayrıca Londra Borsası dünyada menkul kıymetlerin fiyatlarını belirlemiş ve menkul kıymetlerin alınıp satılabilmesi için büyük pazar oluşturmuştur. 1800’lerin sonuna doğru ticari araçların toplam araçlar içindeki oranı azalırken finansal araçların sayısı hızla artmıştır. İngiltere’de 1913 yılında toplam araçlar içerisinde finansal araçların oranı %90’a ulaşırken, ticari araçların oranı %10’da seviyesinde kalmıştır. 1860 ile 1913 yılları arasında yabancı bankaların sayısı 3’ten 71’e yükselmiş Londra’da şubeleri bulunan yabancı bankaların şube sayısı 1860’ta 132’den 1913’te 1387’ye yükselmiştir. 1865-1914 döneminde Londra’ya yurtdışından 4.1 Milyar sterlin yatırım yapılmış ve bu yatırımın büyük kısmını yabancı yatırımcılar getirmiştir (Mollan ve Michie, 2012:558,561). 1871 yılında 12 İskoç Bankası, 9 İrlanda Bankası faaliyet gösterirken 363 İngiliz bankası İngiltere’nin farklı bölgelerinde faaliyette bulunuyordu. 363 İngiliz Bankası’ndan 117 tanesi ticari bankaydı. 1880 yılında ticari banka sayısı 128 ile 1900 öncesinde en yüksek rakama ulaşmıştır. 1890 yılındaysa 150 tane bağımsız İngiliz bankası bulunuyordu (Cottrell, 1992:45). Böylece sermaye bolluğunun yarattığı düşük faizler ile yatırımın kârlılığının artması, borçlanmanın maliyetinin düşmesi ve finans alanında uzmanlaşmayla birlikte Londra, dünyanın finans merkezi haline gelmiş ve önemli bir finansal pozisyona kavuşmuştur.

Sonuç

Başta İngiltere olmak üzere Batı Avrupa, yüz yıllık bir istikrar dönemi diye tanımlanabilecek 19. yüzyılda, geçmiş deneyimlerden farklı olarak nüfus artışıyla birlikte ekonomik büyüme sürecine girmiştir. İngiltere kendi sanayileşme ve ticari deneyimleriyle bu sürecin öncü ülkesi olmuştur. Böylelikle ticari ve ekonomik etkinliklerin büyük kısmı İngiltere’de toplanmaya başladı. Uygulanabilir bir finans merkezi olabilmek için başarılı bir ticaret merkezi olmanın önemi büyüktür. Böylece 1850 yılından sonra ve Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasından hemen önce İngiltere ticari merkez olmanın

yanında ticareti ve sanayiye finanse edebilmek için uyguladığı politikalarla aynı zamanda finans merkezi olmuştur. Dünya ekonomisinde İngiltere'nin finansal yatırımları kendine çekmesi neticesinde bu yatırımlar ve sirkülasyon Londra'yı önemli finansal merkez haline getirmiştir.

Genel olarak bakıldığında Londra'nın finans merkezi olmasının arkasında yatan unsurlar: İngiltere'de kral ile parlamento arasındaki güç mücadelesinde anayasal uzlaşının güvenilir bir bağlilik olarak kralın keyfi düzenlemelerine set çekmesi ve özel mülkiyete el konulmasının önüne geçilmesi ile ekonomik büyüme başarısı, sanayileşmenin ticari hayatı daha da hızlandırması neticesinde kümedenme durumunda yatırımları ve çalışanları kendine doğru çekmesi, politik olarak istikrarı sağladıktan ekonomik olarak da güvenli bir liman olarak diğer ülkelerdeki firmalar, bankalar ve aracılar tarafından olumlu algılanması ve bunun psikoloji üstünlük getirmesi, bulunduğu yer bakımından Londra ada ülkesi olduğu için bütün ticaret ve sanayi bölgelerine rahatlıkla ulaşabilmesi, dünya ekonomisinde iletişim ve ulaşım hizmetlerini sağlıyor olması, güçlü deniz ticaret filosuna sahip olması sadece bankacılık değil ticareti sigorta altına alan sigortacılık sektörünün gelişmesi, faizlerin düşük olması yatırımcıların sadece paralarını buraya getirmesi ile sonuçlanmıyor aynı zamanda kredi alabilmek için dünyadan yatırımcıların gelmesi Londra'yı en büyük sermaye ihracatçısı konumuna getirmesi ve sterlinin dünya rezerv para birimi olmasıdır. Sonuçta birincil ve ikincil önemdeki faktörlerin hepsinin İngiltere'de gerçekleşmesi ile Londra'nın finans merkezi olabilmesi için gerekli şartlar oluşmuş. Böylece İngiltere'de oluşan ekonomik yapı Londra'yı bir ticaret ve finans merkezi haline getirmiştir. Bu durum sermaye birikiminin İngiltere'de artışına ve faiz hadlerinin düşerek yatırım imkanlarının gelişmesini sağladı.

Londra'nın finans merkezi olmasıyla beraber banka sayısı ve hacmi artarken çalışan sayısında da büyük artış yaşanmıştır. Aracılık hizmetlerinde ticari brokerlık değerini kaybederken, finansal brokerlık çok büyük ilerleme kaydetmiştir. Finansal aracılık 1890'larda en üst seviyeye ulaşmıştır. Bankalarda finansallaşmanın yükselmesiyle uzmanlaşmaya doğru gidilmiş ve müşterilerin ihtiyaçlarına cevap verecek yeni tür bankacılık alanları ortaya çıkmıştır: Kurumsal, bireysel, yatırım bankacılık vb. Sonuç olarak İngiltere'nin sanayileşmesi, sosyal ve siyasal değişimi, dünya ticaretinde payını arttırması 19. yüzyılda Londra'nın finans merkezi olarak ortaya çıkmasına katkıda bulunmuşlardır.

Kaynakça

- ABU-BADER, S. ve ABU-QARN, A. S. (2008). Financial Development and Economic Growth: Empirical Evidence From Six MENA Countries, *Review of Development Economics*, vol.12, Issue 4, 803-817
- ACEMOĞLU, D., LAIBSON, D. ve LIST, J. (2015), *Macroeconomics*, Pearson, UK.
- ACEMOĞLU, D., JOHNSON, S. ve ROBINSON, J. (2005). The Rise of Europe: Atlantic Trade, Institutional Change and Economic Growth. *American Economic Review*, Vol: 95/3, 551-563
- ALCHIAN, A. A., ve DEMSETZ, H. (1973). The Property Right Paradigm. *The Journal of Economic History*, 33(1), 16-27.
- ARMOUR, J., ve LELE, P. (2009). Law, Finance, and Politics: The Case of India. *Law & Society Review*, 43(3), 491-526.
- BANK FOR INTERNATIONAL SETTLEMENTS (BIS), (2019). Triennial Central Bank Survey: Foreign Exchange Turnover in April 2019, Monetary and Economic Department, Basel
- BARNETT, H. (2013). *Constitutional & Administrative Law*, Tenth Edition, Routledge, USA.

- BEREND, I. T. (2006). *An Economic History of Twentieth Century Europe*, Cambridge University Press, UK.
- BHATTACHARYA, A. K. (2011). The Feasibility of Establishing an International Financial Center in Shanghai, *Journal of Asia-Pacific Business*, 12(2), 123-140
- CAMERON, R. ve NEAL, L. (2003). *A Concise Economic History of The World: From Paleolithic Times to The Present*, Oxford University Press, Fourth Edition, USA
- CAPORALE, G. M. ve RAULT, C., SOVA, A. D., SOVA, R. (2015). Financial Development and Economic Growth: Evidence From 10 New European Union Members. *International Journal of Finance & Economics*, 20(1), 48-60.
- CARLOS, A.M. ve NEAL L. (2011). Amsterdam and London as Financial Centers in The Eighteenth Century, *Financial History Review*, 18 (1), 21-46
- CASSIS, Y. (2006). *Capitals of Capital: A History of International Financial Centres 1780-2005*, Cambridge University Press, UK.
- CLARK, G. (2007). *A Farewell to Alms: A Brief Economic History of The World*, Princeton University Press, USA
- COASE, R. (1937). The Nature of Firm. *Economica*, vol.4, No:16, 1937, 386-405
- COTTRELL, P. L. (1992). The Domestic Commercial Banks and The City of London, 1870–1939. In *Finance and Financiers in European History 1880–1960*, edited by Youssef Cassis. Cambridge University Press, UK, 39-62.
- ETİN, T. (2012). Yeni Kurumsal İktisat. *Sosyoloji Konferansları*, (45). 43-77
- DEANE, P. (1979). *The First Industrial Revolution*, Cambridge University Press, U.K. Second Edition.
- DENZEL, M. A., (2010). *Handbook of World Exchange Rates 1590-1914*, Routledge.UK.
- DOERINGER, P. B. ve TERKLA D. G. (1996). Why Do Industries Cluster?, In *Business Networks: Prospects for Regional Development*, edited by U. H. Staber , N. V. Schaefer, and B. Sharma. Berlin: De Gruyter Studies in Organization, 175-189.
- DUFEEY, G. ve GIDDY, I. H. (1978). *The International Money Market*, Prentice-Hall, USA
- FREEMAN, C. ve LOUA, F. (2001). *As Time Goes By: From The Industrial Revolution to The Information Revolution*, Oxford University Press, UK
- FUKUYAMA, Francis. (1995). *Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity*, The Free Press, New York.
- GOROSTIAGA, X. (1984). *Role of International Financial Centres in Underdeveloped Countries*, Croom Helm.
- GUELLEC, D., (2007). Historical Insights, *The Economics of The European Patent System: IP Policy for Innovation and Competition*, Ed: Dominique Guellec, Bruno van Pottelsberghe de la Potterie, Oxford University Press, UK, pp.20
- GÜNDOĞDU, A., ve DİZMAN, A. S. (2013). İstanbul Finans Merkezi Projesinin Swot Analizi ile Değerlendirilmesi ve Dünya Finans Merkezleri ile Kıyaslanması. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-15.
- GÜRAN, T. (2012). *İktisat Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul.
- HEENAN, D. A. (1977). Global Cities of Tomorrow, *Harvard Business Review*, 55, pp. 79–92
- JACOBS, J. (1986). *Cities and The Wealth of Nations: Principles of Economic Life*. Vintage. Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex, 257.
- JAO, Y.C. (1997). Hong Kong as a Financial Centre of Greater China” *Centre for Asian Pasific Studies Working Paper*, No:53 (9/97)
- JONES, G. (1992). International Financial Centres in Asia, The Middle East and Australia: a Historical Perspective, *Finance and Financiers in European History 1880-1960*, Ed: Youssef Cassis, Cambridge University Press, UK, 405-428

- JOHNSON, H. G. (1976). Panama as a Regional Financial Center: A Preliminary Analysis of Development Contribution, *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 24, No. 2, 261-286
- KAMA, O (2011). Yeni Kurumsal İktisat Okulunun Temelleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 183-204.
- KINDLEBERGER, C. P. (1974). The Formation of Financial Centers: A Study in Comparative Economic History. Princeton *Studies in International Finance*, No. 36.
- KING, R. G., ve LEVINE, R. (1993). Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right. *The Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 717-737.
- KNOX, P. L. (1995). World Cities in a world system. In P. L. Knox & P. J. Taylor (Eds.), *World Cities in a World-System*, Cambridge University Press, Cambridge, 3–20.
- LEVINE, R. ve DEMİRGÜÇ-KUNT, A., BECK, T. (2001). Law, Politics, and Finance. *Policy Research Working Paper*, The World Bank, No: 2585
- MACHLUP, F. ve PENROSE, E. (1950). The Patent Controversy in The Nineteenth Century, *The Journal of Economic History*, Vol: 10, No:1, 3
- MADDISON, A. (1995), *Monitoring the World Economy 1820-1992*, OECD Development Centre, Paris.
- MILKES, E. R. (2006). Corn Laws, Repeal Of, *Europe 1789 to 1914, Encyclopedia Of The Age Of Industry And Empire*, Vol.2, Ed. John Merriman, Jay Winter, Thomson Gale, USA, 557-560
- MISHKIN, F. S. (2019). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*, Pearson, UK, 12. Edition.
- MITCHELL, B.R., (1998a). *International Historical Statistics: Europe 1750-1993*, Macmillan, UK, Fourth Edition.
- MITCHELL, B.R., (1998b). *International Historical Statistics: Africa, Asia & Oceania 1750-1993*, Macmillan, UK, Third Edition.
- MOLLAN, S., ve MICHIE, R. (2012). The City of London as an International Commercial and Financial Center Since 1900. *Enterprise & Society*, 13(3), 538-587.
- NORTH, D. C. (1991). Institutions. *Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 97-112.
- NORTH, D. C. (1993). Institutions and Credible Commitment. *Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE)/Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 11-23.
- NORTH, D. C., ve WEINGAST, B. R. (1989). Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth-Century England. *The Journal of Economic History*, 49(4), 803-832.
- ÖZKAN, İ. E. (2015). *İstanbul Finans Merkezinin Uluslararası Bir Karşılaştırması*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul
- PATTERSON, E. S. (1916). London and New York as Financial Centers. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 68(1), 264-277.
- PARK, Y. S. (1989). Introduction to International Financial Centers: Their Origin and Recent Developments”, *International Banking and Financial Centers*, Ed: Yoon S. Park, Musa Essayad, Kluwer Academic Pub., 3
- PORTER, M. E. (1998). Clusters and The New Economics of Competition. *Harvard Business Review*, 76(6), 77-90
- REED, H. C. (1981). *The Preeminence of International Financial Centers*, Praeger. USA
- SHIN, K. H., ve TIMBERLAKE, M. (2000). World cities in Asia: Cliques, Centrality and Connectedness. *Urban Studies*, 37(12), 2257-2285.
- SUSSMAN, N. ve YAFEH, Y. (2006). Institutional Reforms, Financial Development and Sovereign Debt: Britain 1690-1790. *Journal of Economic History*, 906-935.

- TEKER, S., ve TEKER, D. (2011). Istanbul as an International Financial Center: Pros and Cons. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 48(561), 57-67.
- TSPAKB. (2007). *Global Finans Merkezleri ve İstanbul*, Ed: İlkey Arıkan. İstanbul
- WASSERMAN, M. J. (1963). *International Finance*, Heath. USA
- WILLIAMSON, O. (1975). *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications: A Study in the Economics of Internal Organization*, University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship, Free Press, New York.
- WILSON, J. F. ve POPP, A. (2003). Districts, Networks and Clusters in England: An Introduction. In *Industrial Clusters and Regional Business Networks in England, 1750 – 1970*, Edited by J. F. Wilson and A. Popp. Aldershot, UK, Ashgate, 1-18.
- WOLDE-RUFAEL, Y. (2009). Re-examining The Financial Development and Economic Growth Nexus in Kenya, *Economic Modelling*, Vol.26, Issue 6, 1140-1146

İnternet Kaynakları

- MADDISON PROJECT DATABASE (2018). <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison-project-database-2018?lang=en> (Erişim Tarihi: 23.07.2020)